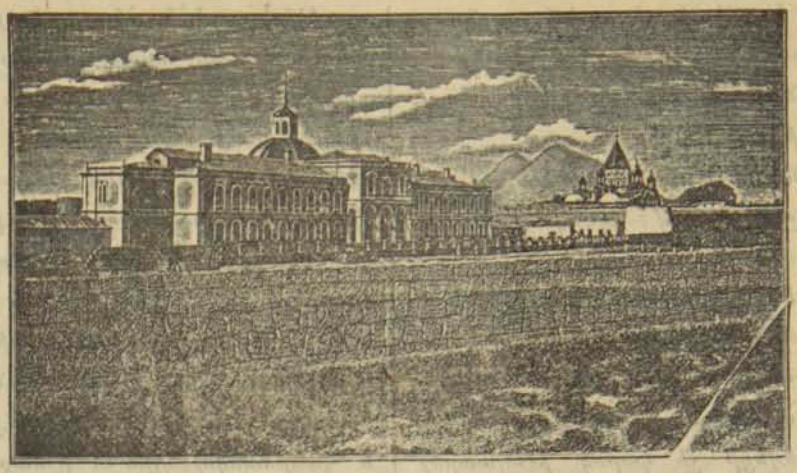

Ա Ր Ա Ր Ա Տ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ՝ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ՝ ՊԱՏՄԱԿԱՆ՝ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱԶԳԱՅԻՆ

ԱՄՍԱԳԻՐ

ԻԷԹԴ. ԻԷ. ՏԱՐԻ. | ՀԱՄԱՐԵՒ ԾՕՔՆԵԻԱՐԳ | ՅՈՒԼԻՍ 1894 Թ.

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՊՍԱԿԻ Ս. ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ

Ի

ՀԱՄԱՄՈՒԹԻՒՆՆ

ԸՍՏ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԿԱՆՈՆԱԴՐՈՒԹԵԱՆ

(Շարունակութիւն). *

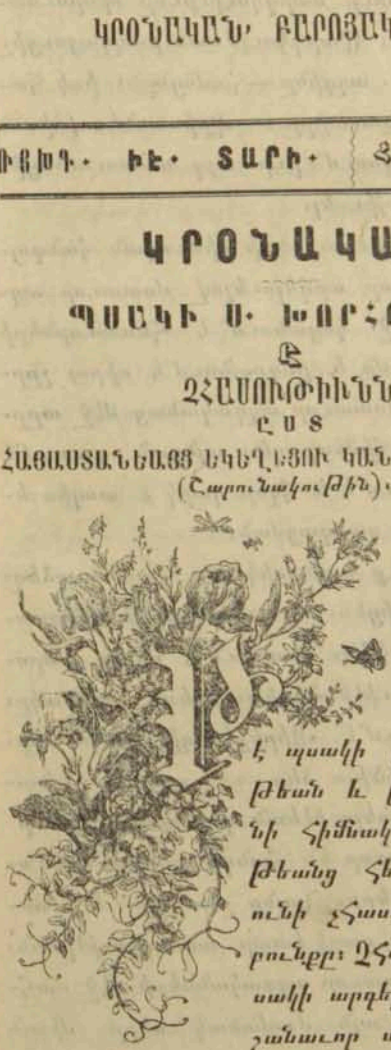

Պսակի խորհրդի էութեան և թէ Աւետարանի հիմնական ճշմարտութեանց հետ սերտ կապուն՝ չհասութեան սկզբունքը։ Չհասութիւնը պըսակի արգելքների մէջ նըշանաւոր տեղ է բռնում՝ որ և դրաւ Աստուած այն օրից՝ երբ հաստատեց ամուսնութեան խորհուրդը։ Նախամարդի ամուսնութեան իրագործուելուց յետոյ ասուած է. «Վասն այնորիկ թողցէ այր զհայր իւր և զմայր իւր՝ և երթիցէ զհետ կնոջ իւրոյ՝ և եղիցին երկոքեան ի մարմին մի»։[1] Ուրեմն պսակուողը պէտք է թողնէ ազգային տունն և ուրիշ տնից առնէ իւր ամուսինը։ Այդ ի հարկէ այն ժամանակից կստանար իւր իրագործումն՝ երբ զանազան ընտանիքներ հեռըզհետէ սկսէին տարբերուել իրարից. այդ տեղ միայն սկզբունքն է արտայայտուած այն շրջանում՝ երբ դեռ միմիայն ծնողներն և որդիներն էին ընտանիք կազմելու։ Այդ սկզբունքը պէտք է անշուշտ իւր կատարելութիւնն ստանար քրիստոնէութեան մէջ։

Հայաստանեայց Եկեղեցին ունի չհասութեան կանոն՝ իւր սկզբնաւորութեան օրերից սկսեալ և ահա երկար դարերի ընթացքում գործադրուում է։ Այդ կանոնը մեծամեծ վէ-

* Տես. նախընթաց համարը։

1. Ծնունդ Բ. 24. Մատթ. ԺԹ. 5.

Դ. Գասիդէ—արբ. Գասիդայ—պրս. 20-ից մինչև 200 տող ականաւոր մարդոց վերայ յօրինած նոյնայանգ գրուագ։

Ե. Միւզաննի—արբ. Խանէնտէ կամ Խանանդայ—պրս. ականջալուր երգեր երգող և նուագող երաժիշտ։

Զ. Աշըկ, Աշըղ, Աշուղ—պ. Ռ. ար. 4 տողից բաղկացած նոյնայանգ՝ սիրահարական երգեր գրող, երգող և նուագող երաժիշտ։

Է. Ֆիղան կամ Ֆաղան—պրս. բազմատող, նոյնայանգ ողբերգական երգեր գրող գուսան. —

«Մհաղլամի սուքը.

«Աչքս խաւարի, լեզուս կարկամի,
Ոտներս կոտրվէր, ախ ջանս դուրս գար,
Որ սկի նաչարս ձեզ մօտ չգայի,
Ո. ձեզ չտայի էս դառը խաբար»[1]։

Ը. Մէրսա, Ա'դա—արբ. Մարսիա—պ. Մեռելի վերայ՝ բազմատող, նոյնայանգ գովասանական երգեր շարադրող գուսան. —

«Աղասի Ջան գլխիդ զուրբան,
Դու ես մեր թագն ու պարծանքը,
Թագն էլ գնաց, թվանքն էլ,
Ցունս էլ քանդվեց, պուճախս էլ»[2]։

Թ. Սէնա—արբ. Սինազան—պ. Մահմետական նախամարգարէների վերայ յօրինած բազմատող և նոյնայանգ երգը, որոց տօնի կատարման ժամանակ, կատարողները աջ ու ձախ բարախումեն իրենց կրծքին ըստ նուագածութեան ֆիղան գուսանաց (ծնծղայով և թմբկով).—

«Հարայ մաղաթ՝ վայ, թուր խփի սրտիս,
Աման Ֆաթմայ Ջան, քո գլխիդ զուրբան.
Հասան, Հիւսէյն վայ, վայ իմ արևիս,
Հասան, Հիւսէյն վայ, վայ, վայ, վայ, ախ Ջան»[3]։

Ժ. Իլահի—արբ. Հոգևոր երգ։ Եւ ոչ շէր և շիր, ինչպէս յիշեալ գիտնականներն են ասում։

ՍԱՀԱԿ ՎԱՐԴ. ԵՄԱՑԻՆԻ.

1) Վէրք Հայ. 104. 2) Նոյն՝ 71. 3) Նոյն՝ 105.

ՀԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ.

Սամութիւնը գրեթէ լռում է, ոչինչ չէ հաղորդում Հայոց եկեղեցական հին եղանակների, ինչպէս և խազերի մասին։

Աւանդութիւնը Հայոց եկեղեցական հին եղանակների գիւտը կամ կարգաւորութիւնը, որ ամենայն հաւանականութեամբ գրերի գիւտի շրջանի արդիւնքն է, վերագրում է Ս. Սահակին. իսկ մինչև գրերի գիւտը Հայոց եկեղեցիներում երգեցողութիւնը սաղմոսերգութիւն էր։ Ժամանակ անցնելով սաղմոսերգութեանը կից զարգացան Շարականի եղանակները։

Արդեօք սաղմոսերգութիւնն ի՞նչպիսի եղանակներով էր երգուում, յայտնի չէ. հաւանականաբար ժողովրդական հին եղանակներով։

Ե. դարում գրերի գիւտը, Ս. Գրքի թարգմանութիւնը հոգևոր երգեր յառաջ բերին. հետզհետէ զարգացաւ եկեղեցական պաշտամունքն ու ժամերգութիւնը. հանդէս եկան մի շարք երգիչներ, յօրինեցին շարականներ, ճառեր, ներբողներ, եկեղեցական Տէրունական և սրբոց տօների նշանակութիւնը ժողովրդին բացատրելու նպատակով։

Այդ իսկ շարականները գլխաւոր շարժառիթ եղան Ութն ձայն և երկու ստեղի եղանակների յառաջ գալուն, ըստ Ցայսմաւուրքի Ս. Սահակի ձեռքով. այսպէս սաղմոսերգութիւնը տեղի տուեց շարականի եղանակներին։

Շարականի եղանակների Ութն ձայնի բաժանումները ծագել է Ութն կանոն սաղմոսներից։

Շարականի եղանակներից յետոյ կամաց կամաց հանդէս եկան Տաղերի, Գանձերի, Աւետիսների և այլ հոգևոր երգերի տեսակներ հանդիսաւոր ժամերգութեան պահանջից։

Սոքա ևս ներբողներ են, միայն ժողովուրդն էր երգում։ սոքա ժամանակի ընթացքում այնքան բազմացան և ճիւղաւորուեցան, որ իրաբանչիւր եկեղեցական ոճն յատուկ տաղն ունէր։ սոցանից առանձին առանձին ժողովածու կազմուեցաւ։ Տաղարան, Գանձարան, Երգարան անուանով։ Սոցա սկզբնաւորութիւնը պէտք է որոնենք նոյն իսկ Ե։ դարում։ որովհետև աւանդութեամբ մեր ձեռքն են հասել տաղեր, մեղեդիներ, ծնունդ դեռն աւետիսներ Մ։ Խորենացու անուանով այս կարելի է երկու կերպ բացատրել։ նախ՝ եթէ նոքա նորանն ևս չլինէին, քանի որ լեզուի ոճն ապաւաղուած է դարերի ընթացքում։ այնուամենայնիւ նորան ընդայիլն իսկ ապացոյց է Ե։ դարից սկիզբն առնելուն կամ թէ չէ։ պէտք է ընդունենք։ որ ամէն մի նոր բան։ գրերի գիւտից և Ս։ Գրքի թարգմանութիւնից յետոյ։ ժողովուրդը վերագրում էր Ե։ դարու Ս։ Հայրերին։

ՀՈԳԵՒՈՐ ԵՐԳԵՐԻ ՁԵՒՆ ՈՒ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

Սոցա արտաքին կազմութիւնն արդէն վր կայում է յատուկ երգելու համար յօրինուած լինելը։ տողերը կարճ, անները երկու, երեր կամ չորս տողանի, չափածոյ են։ բառերը մեծ մասով միավանկ և երկվանկ են։ բառախաղութիւնը, հանգիտութիւնը, զուգահեռականութիւնը մի ընդհանուր ներդաշնակութիւն են ներկայացնում սոցա մէջ։ և այս ձևաւորութիւնը գոյծ է դրուած եղանակը լոկ խաղուն կացուցանելու նպատակով։

Տողեր՝ սոցա բովանդակութիւնը պատկերացնում է պարզ կամ այլաբանօրէն Քրիստոսի տնօրէնութիւններն և սրբերի կեանքի։ նահատակութեան որ և է նշանաւոր և ազդեցիկ բոպէն։

ՏԱՂ, ՑԱՐՈՒԹԵԱՆ։

Ծանր։ Բկ

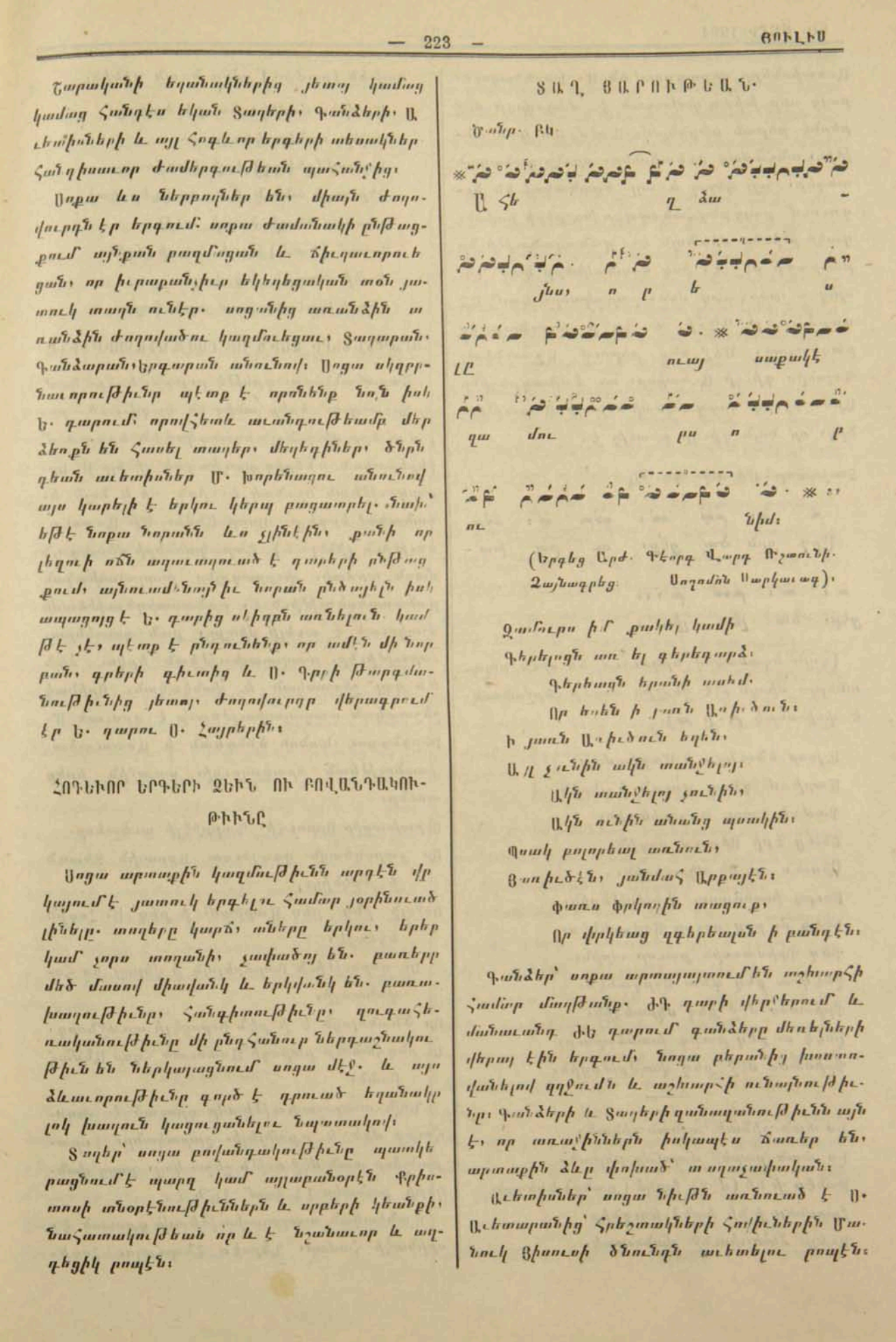

(Երգեց Արժ։ Գէորգ Վարդ Ռշտունի։
Գայնագրեց Սողոմոն Սարկաւագ)։

Զամբուրս իմ քակիլ կամի
Գերեալսն առ ել գերեդարձ։
Գերեացն երանի տահմ։
Որ եսեն ի յատն Ազիծուն։
Ի յատն Ազիծուն եղեն,
Ա/Ղ չունին ակն տանջելոյ։
Ակն տանջելոյ չունին,
Ակն ունին անանց պսակին։
Պսակ բոլորեալ առնուն,
Ցուսիւծէն, յանմահ Արքայէն։
Փառս Փրկողին տացուք,
Որ վրկեաց զգերեալսն ի բանդէն։

Գանձեր՝ սոքա արտայայտում են աշխարհի հանար մարթանք։ ԺԴ դարի վերջերում և մանաւանդ ԺԵ դարում գանձերը մեռելների վերայ էին երգում։ նոցա բերանից խոստովանելով զղջումն և աշխարհի ունայնութիւնը։ Գանձերի և Տաղերի զանազանութիւնն այն է։ որ առաջիններն իսկապէս ճառեր են։ արտաքին ձևը վոխած՝ ս աղաչափական։

Աւետիսներ՝ սոցա նիւթն առնուած է Ս։ Աւետարանից՝ հրեշտակների հովիւներին Մանուկ Յիսուսի ծնունդն աւետելու բոպէն։

Աւետիսները վերագրւում են Մ. Խորենացուն, բայց ոճը խիստ փոխուած է ժողովրդի մէջ բերնէ բերան անցնելով։ Այժմ ևս կան անթիւ անհամար Աւետիսներ, որոնք զանազան տեղեր, այլ կերպ և այլ եղանակով են երգւում, բայց ընդհանրապէս խօսքերի բովանդակութիւնը միևնոյն է, զանազանութիւնը բարբառի մէջ է. իսկ եղանակները կամ Դ.Կ. որպէս «Խորհուրդ մեծ» շարականը, կամ Ա.Ձ դարձուածք՝ Դ.Ձ-ի և Դ.Կ.-ի խառնուրդից բաղկացած։ Մէջ ենք բերում Աշտանեայ Պօղոնիս գիւղի Աւետիսը, որ ձայնագրեցինք Արժ. Գէորգ վարդապետի եղբայր Յարութիւնից, որ նոյն գիւղի բնակիչ է։

Ձայնաւոր - Միջակ. Դ.Կ. 2/4.

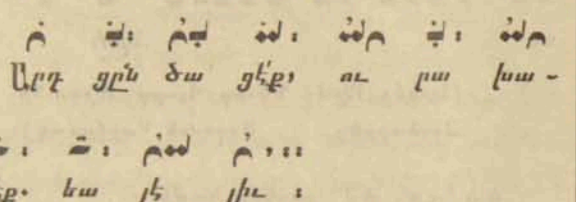

(Նոյն եղանակով երգւում են միւս բոլոր տները, միայն թէ վերջին տունը վերջանում է փոխանակ ◠-ի ▬)։

Այսօր ծնունդք ի Մարիամայ,
Մարիամ գնաց գուռն ի յէրին,
Քամակ էտու խաչափետին,
Շնչից էրի Յիսուս որդին,
Յիսուս որդին մկրտեցին,
Բուրդ խանձարու փաթըթեցին։
Եկէկ ա քեզ սուրբ Յովհաննէս,
Քեզ Քրիստոսին քուոր արին,
Եկէկ ա քեզ գետ Յորդանէս,
Քրիստոս մէջ քեզ մկրտեցին,
Եկէկ ա քեզ բուրդ խանձարուր,
Քրիստոս մէջ քեզ փաթըթեցին։

Էս տան շինած աշխան շինած,
Էս տան քարեր մարմար բերած,
Թանէր ի նի (մէջ) խըրձ (քանց) եկեցցի,
Հարսներ ի նի խըձ եղընիք,
Աւելը ձեռ փունջ մանուշակ.
Կոխեն (բաժակ) զձեռ նաան գինին։
Մամի՛կ, մամիկ, ես քե ծառայ,
Սօլեր առներ կճավռայ,
Կօքեով (ընկոյզ) էրի կխախռայ,
Ջեր տղի անուն ի՞նչ ա. (Ներսէս)
Ներսէս նստի ծառի տկին,
Բռչամ (ծամ) թափե ծառի ճղին,
Քանի ծառին ճող կայ,
Ջեր Ներսէսին շատ արև կայ։

ՇԱՐԱԿԱՆՆԵՐԻ ՁԵՒՆ ՈՒ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆԸ.

Շարականները, գրեթէ բոլորը, երեք, կամ երեք անգամ երեք տնից են կազմուած. բոլոր տները մի և նոյն եղանակով են երգւում (երեքական տներից բաղկացած լինելը Ս. Երրորդութեան նշանակ է, իսկ մի և նոյն եղանակով երգելը՝ Երեք Անձն, Մի Աստուածութիւն լինելուն). Շարականների մեծագոյն մասն արձակ, փոքրագոյնը ոտանաւորական բանաստեղծութիւն է. բանաստեղծութեամբ մշակուած է աւելի միտքը, քան պատկերաւորութիւնը. ոտանաւորութեան երկու ձևն ևս կայ՝ շեշտական և վանկական։ Օրինակ շեշտական ոտանաւորութեամբ է գրուած Մ. Խորենացու «Կանոն ծննդեան և Աստուածայայտնութեան Ճրագալուցի» առաջին երեք տունը։

Ուրախացիր Սրբուհի, Գաբրիէլի աւետեօք.
Որ քարոզեացն զգալուստ Արքային Տեառն
ի յերկնից։
Ողջոյն ընդ քեզ Մարիամ, ի քեզ Ս. Հոգին
եկեսցէ,
Եւ զօրութիւն Բարձրելոյն ի վերայ քո հովանասցի։
Որ ծնանելոցն է ի քէն Իսրայէլի առաջնորդ,
Եւ ընդհանուր քարոզի Աստուած հզօր Անմահ
Բանն։

Նոյն ոտանաւորութեամբ գրուած է «Խորհուրդ մեծ և սքանչելի» շարականը։ Իւրաքանչիւր տան մէջ ութն շեշտ կայ, բայց վանկերի քանակը 14 կամ 16ն է։

Վանկական ոտանաւորութեամբ գրուած է, օրինակի համար, Ներսէս Շնորհալու Հոգե-

գալստեան Բ. աւուր կանոնը՝ «Նոյն և Նման»։

Նոյն և Նման Հօր և Որդւոյ,
Հոգիդ անեղ և Համագոյ,
Բը լխուժին Հօր անքննաբար,
Առօղ յՈրդւոյ անճառաբար,
Ի վերնատունն այսօր իջեր,
ԶՀոգիդ շնորհաց քոց արբուցեր,
Արբո և մեզ ողորմութեամբ,
Ի բաժակէդ իմաստութեան։ և այլն։

Շարականների մեծագոյն մասը՝ ինչպէս յիշեցինք՝ արձակ բանաստեղծութիւն են. բայց նկատելի է՝ որ սոցա միջից կան այն պիսիներն՝ որոնք թէպէտ արձակ՝ բայց տուն տուն համաձայնում են։ Օրինակ՝

Ակ.
ա. Ծով կենցաղոյս հանապազ զիս ալէկոծէ։
բ. Մըրրկեալ ալիք թշնամին ինձ յարուցանէ։
գ. Նաւապետ բարի լեր անձին իմոյ ապաւէն։

Շարականների բովանդակութիւնը շատ հարուստ է. արտայայտում են կրօնական զգացմունք։ Բովանդակութեան գլխաւոր մասերն՝ ա. Հաւատի էական մասը. բ. Քրիստոսի անօրինութիւնները. գ. եկեղեցուս խորհուրդները. դ. Ս. Գրքից կտորներ՝ որոնք լուսաբանում են Քրիստոսի անօրէնութեանց որ և է գաղափարը. և ե. սրբերը՝ որոնք նպաստեցին քրիստոնէական ճշմարիտ լուսոյ տարածման։ Այսպիսի բազմակողմանի բովանդակութիւն ունեցող բանաստեղծական մի ս. Գիրք՝ անշուշտ պէտք է՝ որ ունենար և բազմապիսի եղանակ՝ համապատասխան կրօնական զգացմունքին։

ՇԱՐԱԿԱՆՆԵՐԻ ԵՒ ՀՈԳԵՒՈՐ ԵՐԳԵՐԻ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ.

Շարականի եղանակները տասն են՝ ութն ձայն և երկու ստեղի. այն ինչ հոգևոր երգերը՝ Տաղերը՝ Գանձերը՝ Աւետիսները բազմեղանակ են՝ և այնքան բազմատեսակ՝ որ կարիք է զգացուել դոցա միմեանց շփոթելու համար զատ զատ անուն տալ։

Շարականի գլխաւոր եղանակների և սոցա ստորաբաժանումների ընդհանուր թիւն է քառասուն. իսկ միւս հոգևոր երգերինը հարիւր յիսուն երկու։

Այս հանգամանքը բացատրուում է այսպէս. Տաղերի՝ Գանձերի և մրւս հոգևոր երգերի եղանակները զանազան դարերում՝ այլ և այլ անձանց ճաշակին նայելով՝ փոփոխուել և ոճել են. որովհետև սոցա գործածութիւնը սահմանական չէ եղած՝ իսկ Շարականի եղանակները պարտադիր և գործածութեան մէջ սահմանափակ լինելով չեն փոխուել ըստ էութեան. թէպէտ ԺԸ դարից յետոյ Կ. Պոլսոյ հարուստ և գէպի եկեղեցական եղանակները սէր ունեցող ամիրաների առատաձեռնութիւնից և հովանաւորութիւնից օգուտ քաղեցին մի քանի տիրացուներ և մրցման ասպարէզ մտան՝ ջանք թափելով միմեանց գերազանցել կամայական կլկլանքներով և գեղգեղանքներով՝ որոնք բաւական նպաստեցին եղանակների նախկին պարզութեան խախտման։ Այնուամենայնիւ Շարականի եղանակները ըստ էութեան անփոփոխ հասել են մեզ։ Այս կէտի մասին մի ուրիշ անգամուայ պատեհ ժամանակին կգրենք։

ՄԱՆՐՈՒՍՈՒՄՆ.

Հին երաժիշտները Մանրուսումն ասելով հասկանում էին՝ ուսումն եկեղեցական երգերի՝ եղանակների և խազերի մասին։

Մանրուսումն շատ մեծ ծաւալ ստացաւ ԺԲ—ԺԷ դարը. մանաւանդ ԺԲ ի վերջին կէս դարին այնքան անհրաժեշտութեան հասաւ՝ որ Ներսէս Շնորհալին իւր Ընդհանրականի մէջ քահանայութեան գլխաւոր նախապատրաստութիւններից մէկն էր համարում. Զեկեղեցական գիրս ուղիղ ընթեռնուլ՝ և դմանը սոմոնոն յայնոսրացն պաշտել յեկեղեցի՝ և ապա գալ ի ձեռնադրութիւն քահանայութեան։ (Ընդհանրական Ն. Շնորհալւոյ՝ էջ 59 Ս. Երուսաղէմայ տպագրութիւն)։

Արդեօք կա՞ր առանձին դասագիրք կամ կանոնագիրք իբրև ուղղեցոյց Մանրուսման։

չգիտենք. մեր ձեռքն են հասած և եթե ձայնագրած հոգևոր երգերը, որոնց խազերի զորութեան թափանցելն անհնար է դեռ. դորա մեզ համար մեռած նշաններ են. նախնիք սոցա բացատրութիւնը զլացել են մեզ աւանդել։

Մանրուսումն լիակատար իմացողներ թերևս թուով շատ քիչ են եղել, որոնք և թագրատի են պահել իրանց գիտութիւնը ճիշդ այնպէս, ինչպէս յիսուն տարի առաջ Կ. Պոլսոյ Հայ երաժիշտներր՝ նօթաճիներր սրդի Հայ իսկական ձայնագրութիւնը, հազի խրնդիր էին դարձրել։ Եթէ երաժիշտները որոնք նմանապես կամ ֆիլֆսոֆայ էին կոչուում այն ժամանակի լեզուով, չթագդնէին, միւս ձայնագրած, բաղմաթիւ ձեռագիր կամ արտագրած երգարանների հետ մեր ձեռքը հասած կլինէր գոնէ մի քանի օրինակ և ո ձեռնարկ հին խազերի և եղանակների մասին, որոնք Մանրուսման նիւթն են։ Մեր այս կարծիքը հաստատուում է մի յիշատակարան . . . . Ցոր (զարուեստ Մանրուսման) ի մանկանց եկեղեցւոյ սակաւք գնոյն գիտեն։

Խնամատուն կամ փիլիսոփայ բառի բառատրութիւնը գտնուում են Հեռոէս Շնորհալու մէջ. Ընդիմ սոյնորութիւն ֆիլֆսոֆայ ասել, որ յերաքիզոպանն ասուսոպ ֆապարբալ էն. այսպէս և Դաւիթ՝ (Անյաղթ) ոչ միայն փիլիսոփայ, այլ յաստուածեղէն և յարտարին հրահանգս անթերի և լիակատար էր։ Նորին աղագաւ կոչի փիլիսոփայ, զպատիւն զեկուցանելոյ։ (Պատմութիւն Հայոց դպրութեան էջ. 296)։

ՄԱՆՐՈՒՍՄԱՆ ԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ.

Մանրուսումն յառաջացաւ, զարգացաւ կիլիկեան վանքերում։ այս գեղարուեստի զարգացման սկզբնադարը մօտաւորապէս ԺԱ դարի վերջին կէսն է։ Մանրուսման ակնաւոր կենդրոններն էին Արքակաղին, Դրազարկ, Սկևռայ, կարմիր վանք և այլ վանքերը կիլիկիայում։ Մեր գտած մանրուսման եղանակները հարիւր յիսուն երկու տեսակ են. սոքա գտնուում են ձեռագիր, ձայնագրած ժամագրքերի մէջ, որոնք կոչում են խազգիրք հատանականարար խազերի հոծութեան պատճառով։ ժամագրքերի մէջ Մեսեդիներն ու Ուրիդեդիզիները կազմուած են երաժշտական խազերով. ոմանց մէջ գտնուում են Հարցփառեր և այլ այժմ անգործածելի հոգևոր երգեր։

Մեսեդիների և Ուրիդեդիզիների առաջ՝ լուսանցքում գրուած են այլ և այլ եղանակների անուններ, Ուրն ձայնի բաժանմանորով, սոցա նրբութիւնները ցոյց տուող։ Այս եղանակների անուան հետը կայ Շարականի մէջ ևս ԱՁ ՐՁ և այլն անուններով։

Այս եղանակների մէջ կան՝ տեսերի, երաժիշտների կամ սոցա մականունների, տոհմերի, երգի սկզբնարատի, տէրունական տօների, նուագարանների, հանրի, կինդանիների, գործիքների, եղանակի բնաւորութիւնը պատկերացնող, բոյսերի և մի քանի անհասկանալի բառերի անուններ։

Եղանակների տեսակների զատ զատ անուանակոչութիւնը շատ մեծ ժամանակներից է յայտնի. մի սովորութիւն, որ յատուկ է եղել միայն արևելեան ազգերին՝ Հայերին, Պարսիկներին, Քրդերին, Ասորներին, Տաճիկներին և այլն, որոնք մինչ այժմ ևս գործածում են բոլոր Հայերիդ. մեր եղանակների լոկ անուններն ու անյայտ խազերն են մնացել ձեռագրերի մէջ։ Միայն դոցա հիմնական եղանակները պահուել են Շարականների մէջ՝ Ուրն ձայն։

Պարսկական, Արաբական և Տաճկական եղանակները գրեթէ նոյն անուններով են յայտնի. մէջ ենք բերում համեմատութեամբ Ուրն ձայնի, նոցա գլխաւոր եղանակների անունները, աւելի ընդարձակը պատեհ ժամանակին թողնելով։

ԱՁ. Առաջին ձայն — Հէ-փաիւկեան.
ԱԿ. Առաջին կողմն — Սիկեան.
ԲՁ. Երկրորդ ձայն — Հիւսէյնի.
ԲԿ. Աւագ կողմն — Ահէմ.
ԳՁ. Երկրորդ ձայն — Հիճազ.
ԳԿ. Վառ ձայն — Սապահ.

ԴԶ. Զորրորդ ձայն—Նէ վա կամ Խսվանան
ԴԿ. Վերջ ձայն – Իւշտաք.

Ութն ձայն և երկու ստեղի եղանակներն և ունեցել են Նոյնպիսի անուանակոչութիւն, որպէս գտնում ենք Ցայսմաւուրքի մէջ, որ Ս. Սահակին է վերագրում տասն ձայնի կարգաւորութիւնը։ «Ըստ թուոյ տասն արարածոց ի չորից ձայնից տասն բարդեցաւ. և չորս ձայնք ի չորս տարերցս ունին զգայունքն. որպէս ա. ձայնն ի հողոյն, և բ-ն ի ջրոյն, գ-ն ի յօդոյն, դ-ն ի հրոյն. և ի ձայնիցն՝ բաժանեաց չորս կողմ։ վասն և վերջ երկու ստեղին։ Որք ունին և այլ յատկութիւն. զի ա ձայնն ի հիւսնականէն է. բ-ն ի դարբնէն. գ-ն ի գեռոց. դ յաղօրեաց. է յերկաթոյ. զ ի ծուռու ծփանաց. է յանասնոց. ը ի գազանաց. Ը և Թ ի հաւուց։ (Շնորհալի և Պարագայ իր. Հ. Ղ. Ալիշանի. տիպ Վենետիկ էջ 88)։

Յետոյ աւելացնում է Հ. Ղ. Ալիշանը, թէ Ստեփաննոս անունով մի երաժիշտ քսան և վեց եղանակ է յօրինել բնական իրերի և կենդանիների ձայնից առնելով։

Պատահմամբ մեր ձեռքն անցաւ մի ձեռագիր, որի մէջ տարել էր մի անյայտ գրչի գործիր մի գլուխ բան «Ցատագս ձայնից թէ ուստի գտաւ» վերտառութեամբ, բոլորովին անկախ գրքի բուն նիւթից։

Այս կտորը բաւական շահաւէտ տեղեկութիւններ է հաղորդում որոնցից մէկն է և ոմն Ստեփաննոս Փիլիսոփայ՝ երաժշտի մասին։ Մեր կարծիքով, Հ. Ղ. Ալիշանի յիշած Ստեփաննոս երաժիշտը նոյն ինքն այս անձն է. բայց ոչ թէ յօրինել է յիշեալ քսան և վեց եղանակը, այլ թարգմանել է Երանելի Բարսղի գրութիւնից. և որ եղանակների թիւն է քսան և չորս։ Այդ կտորը նոյնութեամբ արտագրում ենք։

(Կը շարունակուի).

ՍՈՂՈՄՈՆ Ա. Ս. ՍՈՂՈՄՈՆԵԱՆ

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆՔ

ՔԱՂՈՒԱԾՔ Ի ԿՈՆԴԱԿԱՑ ՎԵՀԱՓԱՌ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ ԱԶԳԻՍ.

Կոնդակ Վեհափառ Հայրապետի համարաւ 449 յանուն թեմական տեսչի Արցախու բար. Պետրոս քահանայի Տէր Յովհաննիսեան, որով արտօնէ վերածել զմիգասեան Օրիորդական դպրոցն Հատրութ գեղջ յերկդասեան ուսումնարան ըստ խնդրանաց ժողովրդեան տեղւոյն։ 6 Ապրիլի

* *
*

Կոնդակ Վեհափառ Հայրապետի համարաւ 475, որով օրհնէ զայրի Տիկին Կէկէն Թանդոյեան որ ի Տփխիս, սակս նուիրելոյն նորա կալուածս արդիւնաբերս 2000 բուբլեաց ի տարեջ, ի մշտնջենաւոր սեպհականութիւն Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյն Կուկիոյ, ի պէտս ուսումնարանին կառուցելոյ ի հանդուցեալ առնէ Տիկնոջն Թանդոյեան։ 13 Ապրիլ.

* *
*

Կոնդակ Վեհափառ Հայրապետի համարաւ 508 առ Սինօդն, որով պատուիրէ կարդադրել յաղագս տալոյ Աւետիս Տէր Գաբրիէլեանի կարողապիր իբրև կառավարչի կալուածոց Մայր Աթոռոյ, ի կատարումն դատական վճռոց դրամական պահանջանաց Ս. Աթոռոյս և այլև այլ յանձնարարութեանց։ 13 Ապրիլի.

* *
*

Կոնդակ Վեհափառ Հայրապետի համարաւ 542 առ ժողովրդականս Սանահնի և շրջակայ գիւղօրէից, որով ծանուցանէ զկարգումն բար. Վարդան վարդապետի ի վանահայրութիւն Սանահնի վանուց ի տեղի բար. Գեղամ վարդապետի, և պատուիրէ ժողովրդեանն սատարել վանահօրն ի բարոյականին և ի նիւթականին, սակս կառուցման ուսումնարանի իրիք ի վանս Սանահնի ի կրթութիւն և ի դաստիարակութիւն մանկանց կողմանցն այնոցիկ։ 22 Ապրիլի.